

Jaargang 36, nummer 2
oktober 2011

Historische vereniging voor de IJsseldelta Jan van Arkel

Arkel

0 100 200 300 400 500 Meter

Buiten Nieuwstraat 17

Ernst Hupkes

In de Buiten Nieuwstraat 17, nabij de Nieuwe Markt, is in de zomer van 2010 een nieuwe gevel verrezen die een vervallen, 19de-eeuwse bepleisterde gevel heeft vervangen. Hiermee is de restauratie van de buitenzijde van een zeer bijzonder pand voorlopig afgesloten. Hoewel het pand tot op heden niet officieel is geregistreerd als monument, is het toch van onschatbare waarde voor de stad Kampen. In de volksmond wordt het pand soms aangeduid als het "kleine broertje van het Gotisch Huis". De huidige eigenaar, de voornaamste restaurateur, spreekt liefkozend van "t briesend peerd".

Deze bijdrage heeft tot doel een korte beschrijving te geven, in beeld en tekst, van zowel het exterieur als het interieur, en daarmee enkele bijzonderheden voor het voetlicht te brengen over dit interessante pand.

Inleiding

Buiten Nieuwstraat 17 ligt in het bouwblok dat tegenwoordig wordt begrensd door de Buiten Nieuwstraat, Houtzagerssteeg, Oudestraat en de Gasthuisstraat. In ditzelfde bouwblok bevindt zich het Gotisch Huis aan de Oudestraat 158 en bevond zich tot de aanleg van de Gasthuisstraat, omstreeks 1897, het Heilige Geestgasthuis of Buiten-Proveniershuis.¹ Het perceel van Buiten Nieuwstraat 17 bevindt zich in het verlengde van Oudestraat 154. De vroegste akte die is gevonden waar het huidige perceel Buiten Nieuwstraat 17 wordt genoemd,

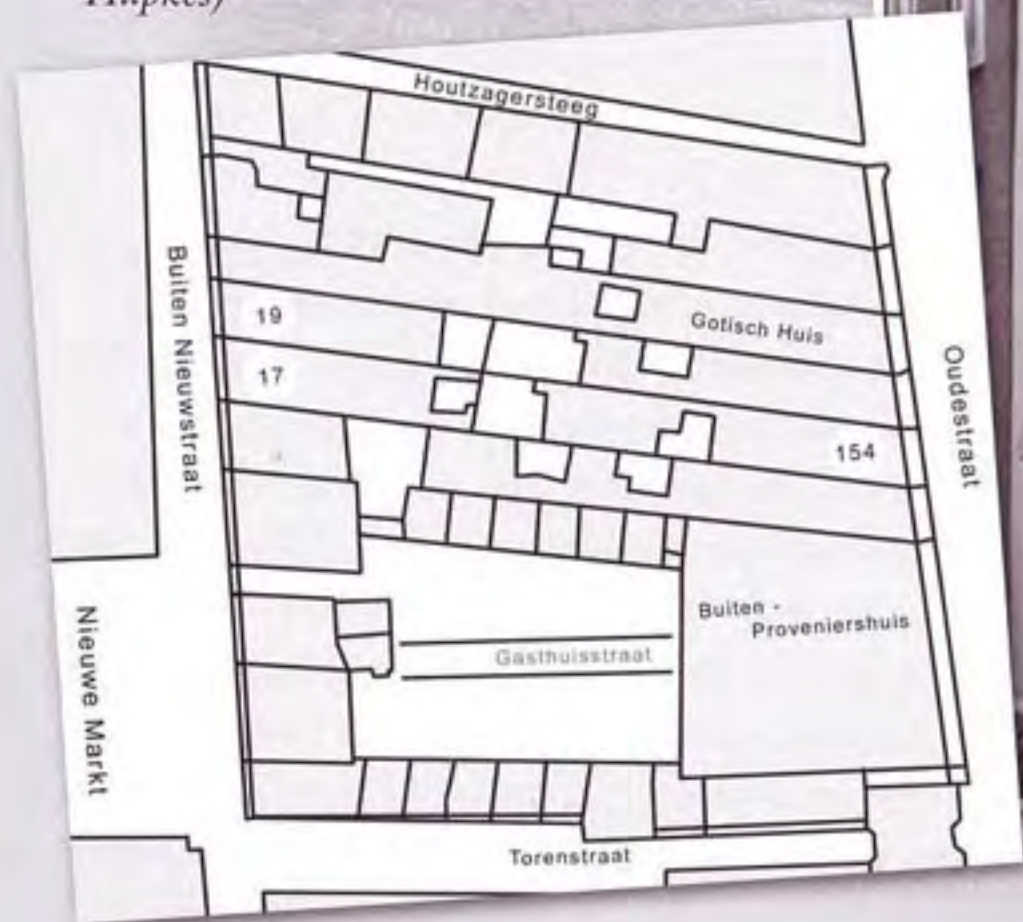
stamt uit 1447 en beschrijft de aankoop door Willem Reijnertsz. van het laatste deel van het perceel dat werd begrensd door de Oudestraat (nr.154) en de Buiten Nieuwstraat. Omstreeks 1508 was het perceel alweer gesplitst, waarna het omstreeks 1583 weer als één perceel wordt genoemd.²

Een volgende vermelding van het pand stamt uit het begin van de 19de eeuw wanneer Johannes Alferink, bakker aan de Oudestraat 154, ook eigenaar is van het pand aan de Buiten Nieuwstraat.³

Omstreeks 1853 wordt het pand op zeer grondige wijze verbouwd, de voorgevel wordt volledig ver-

De gevel van Buiten Nieuwstraat 17 zoals deze er in 2009 uitzag. Deze gevel stamt uit 1853 met de indeling van de begane grond zoals deze in 1953 was gewijzigd. (Foto Hupkes)

Het perceel van Buiten Nieuwstraat 17 omstreeks 1870-1890. De locatie van de toekomstige Gasthuisstraat staat aangegeven. (Tekening Hupkes)

De huidige voorgevel gezien vanaf de Nieuwe Markt (Foto Hupkes)

achterzijde

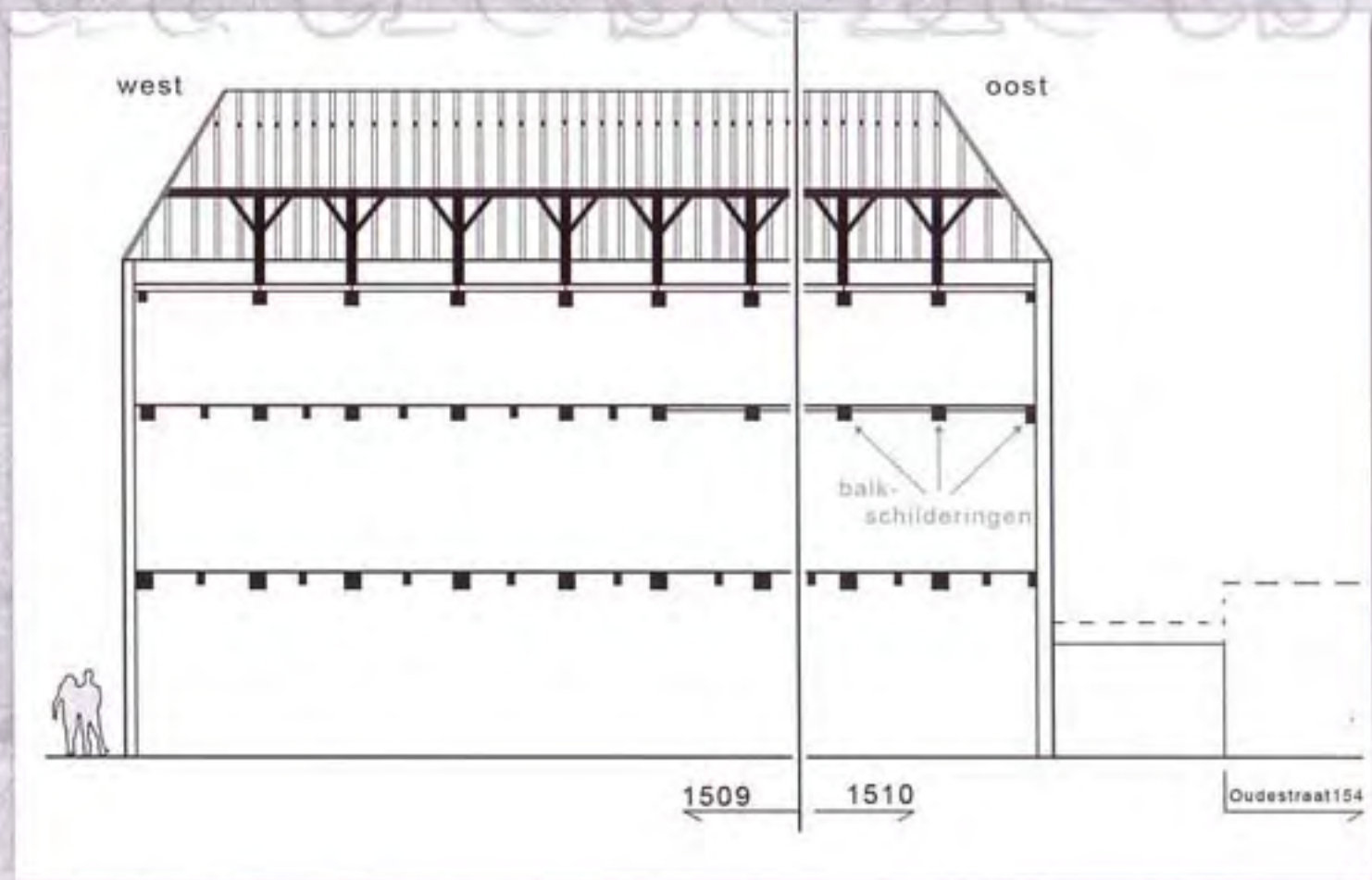
Buiten Nieuwstraat 17 is van straatniveau vanuit meerdere gezichtspunten zichtbaar zoals hier gezien vanuit de stadstuin "Van Breda". Links in de afbeelding is de achterzijde van het Gotisch Huis te zien, rechts de Nieuwe Toren, nog in de steigers. (Foto Hupkes)

vangen en het interieur grondig aangepast. Een advertentie uit 1854 beschrijft het pand als "een in 1853 nieuw herbouwd huis, waarin vele jaren met goed succes eene tappers-affaire is uitgeoefend...".⁴ De voorgevel uit 1853 werd in 1923, 1953 en in 1981 vooral op de begane grond, fors gewijzigd, waarna in 2010 de gevel vanwege de slechte staat van het metselwerk, werd vervangen door een nieuwe pui, opgetrokken in 19de-eeuwse stijl.

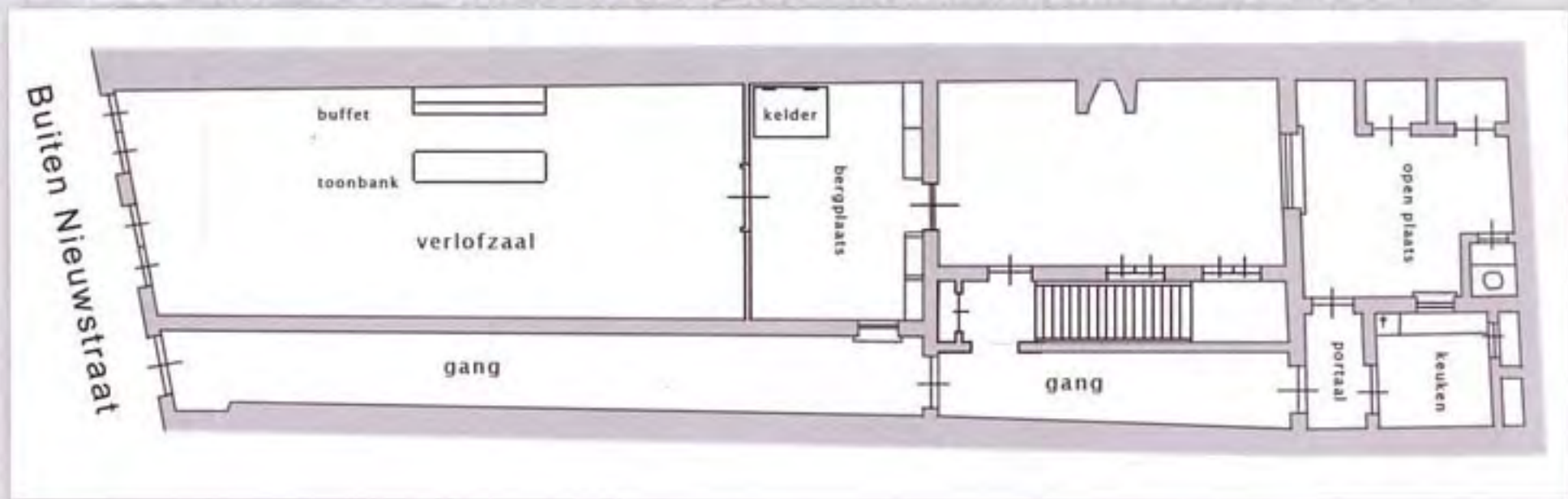
Het exterieur

Buiten Nieuwstraat 17 heeft een rechthoekige plattegrond van ca 5,40 meter breed en ca 20 meter diep. De voorgevel is op het westen georiënteerd, de achtergevel op het oosten. Het is een hoog pand met een begane grond en daarboven drie verdiepingen onder een schildkap.

Hoe de gevel er voor 1853 uitgezien moet hebben is niet met zekerheid vast te stellen. Een van de

Situatie van het pand tussen 1853 en 1923 (Tekening Hupkes)

Deze foto uit 1937 toont de gevel na de verbouwing van 1923. De twee ramen zullen in 1953 verdwijnen ten behoeve van een garagedeur. (Foto Frans Walkate Archief)

theorieën is dat de voorgevel oorspronkelijk uit natuursteen opgebouwd moet zijn geweest. De gevel die in 1853 werd geplaatst had oorspronkelijk op de begane grond naast een voordeur met omlijsting, twee stel openslaande deuren ten behoeve van een caféfunctie.⁵ Deze deuren zijn in 1923 vervangen door twee schuiframen zoals is te zien op een foto uit 1937.

In 1953 werd de voorgevel wederom gewijzigd, nu in een garagepui, met daarnaast een eenvoudig uitgevoerde voordeur zonder omlijsting. Ook werd hierbij het volledige interieur van de begane grond verwijderd, evenals het onderste deel van de achtergevel,⁶ om zo één grote opslagruimte te creëren die ondermeer werd gebruikt voor het stallen van marktkramen.

In 1981 werden door de gemeente Kampen plannen goedgekeurd om de begane grond door te breken naar het naastgelegen pand op nummer 19. Met deze doorbraak kon de Dansschool die daar was gevestigd een ruim twee keer zo grote danszaal realiseren. Volgens de bouwtekeningen uit dat

De Noordgevel werd in 1981 gedeeltelijk gesloopt en vervangen door een stalen wand. Het contrast met de 500 jaar oude achtergevel is groot. (Foto Hupkes)

jaar was het aanvankelijk het plan om de noordgevel van het pand te ondersteunen met een betonnen balk.⁷ Uiteindelijk bleek dit niet haalbaar en werd de achterste ca 10 meter van de noordgevel gesloopt om vervangen te worden door een stalen skelet, afgedekt door trapeziumplaten.

De zuidelijke zijgevel, zichtbaar vanuit de Gasthuisstraat (links van nr.10), is nog volledig aanwezig en toont interessante bouwsporen; niet enkel van het pand Buiten Nieuwstraat 17, maar ook van een achterhuis dat mogelijk aan Oudestraat 152 toebehoorde. Zichtbaar is een verticale bouwnaad waar

twee muurdelen, van verschillende ouderdom, aan elkaar zijn gehecht. In het muurdeel rechts van deze bouwnaad zijn een aantal dichtgezette vensters en balkgaten te zien en een dichtgezette kaarsnis welke zullen hebben toebehoord aan het achterhuis dat op het naastgelegen perceel (Oudestraat 152) moet hebben gestaan. Dit muurdeel is waarschijnlijk het oudst en stamt mogelijk uit de 14/15de eeuw.⁸ Het muurdeel links van de verticale bouwnaad is gebouwd bij de nieuwbouw van Buiten Nieuwstraat 17 omstreeks 1509.⁹ Helemaal rechts op deze zuidgevel is vanuit de Gasthuisstraat de aanhechting van de achtergevel te zien in de vorm van enkele natuurstenen blokken.

De achtergevel is één van de parels van dit bijzondere pand. Nog in ongerestaureerde staat toont deze een grote rijkdom. Oorspronkelijk bestond de gehele achtergevel uit natuurstenen kozijnen, van elkaar gescheiden door metselwerk en speklagen, bakstenen ontlastingsbogen met natuurstenen sluitstenen boven de kozijnen en natuurstenen waterlijsten over de volle breedte van het pand.

De natuurstenen kozijnen aan de beide zijkanten van de eerste en tweede verdieping zijn nog aanwezig en zijn op enig moment dichtgemetseld. De kozijnen van de middenpartij van de eerste verdieping zijn in de 19de eeuw (waarschijnlijk 1853) verwijderd en vervangen door houten Empire-ramen.¹⁰ Het dichtgemetselde kozijn rechts van de Empire-

ramen is nog in het bijzonder het vermelden waard, omdat het rechter benedenvlak daarvan tot op vloerniveau open is. Mogelijk dat hier een deur zat naar een verhoogde gang of overloop, vergelijkbaar met de situatie in het Gotisch Huis.¹¹

Op de tweede verdieping bevonden zich oorspronkelijk drie kruiskozijnen, van elkaar gescheiden door twee kloostervensters. Op enig moment werd het middelste kruiskozijn verwijderd om deze verdieping doormiddel van twee openslaande luiken toegankelijk te maken, waarschijnlijk als opslagruimte. De beide smalle kloostervensters waren toen nog intact.¹² De huidige indeling, met de openslaande deuren tot op vloerniveau en de twee hieraan gekoppelde vensters, zijn ergens halverwege de twintigste eeuw aangebracht.

Het interieur

Van het interieur resteren voornamelijk de buitenmuren, de houten vloeren en de kapconstructie. Rookkanalen en schoorstenen zijn in vroegere jaren verwijderd en de interne indeling van de begane grond is in de jaren vijftig van de twintigste eeuw volledig verwijderd.

De verdiepingen hebben nog lange tijd een woonfunctie gehad en zullen daardoor voorzien zijn gebleven van betimmeringen en verlaagde plafonds. Ouder dan 1853 zullen deze niet constructieve delen van het interieur niet zijn, gezien de al eerder

De achtergevel met de dichtgezette natuurstenen kruiskozijnen. Rechts in lijntekening hoe het nog bestaande deel van de gevel er oorspronkelijk moet hebben uitgezien. (Foto en tekening Hupkes)

genoemde grondige verbouwing in dat jaar. Toen in 1998 het bouwkundige rapport van de woning werd opgemaakt was er al niet veel meer over van de 19de-eeuwse indeling.

Om het pand te kunnen restaureren is het grootste deel van de betimmeringen verwijderd. Hierdoor zijn naast de vele bouwsporen in de zijmuren en de gevels, ook de oude balklagen in het zicht gekomen.

Eerste verdieping

De vloer van de eerste verdieping bestond oorspronkelijk uit moerbalken en kinderbinten. Na het verwijderen van de kinderbinten werden extra balken tussen de moerbalken geplaatst waardoor een enkelvoudige balklaag ontstond. Oorspronkelijk bevond de trap naar de eerste verdieping zich nabij de achtergevel, maar in 1953 werd deze verplaatst tot vlak achter de voordeur, op de plek waar oorspronkelijk de gang liep. De vloer van de begane grond bestaat, sinds 1981 samen met de ruimte in het naastgelegen pand, uit een betonnen vloer met daarop een houten dansvloer. Onder deze betonnen vloer ligt mogelijk nog een laatmiddeleeuwse kelder verborgen.

Ook de eerste verdieping is tegenwoordig een grote ruimte. Enkel de trap naar de tweede verdieping is nog door een omtimmering afgescheiden van de hoofdruimte. Deze trap stamt nog uit de 19de eeuw

en sloot oorspronkelijk aan op de trap die vanaf de begane grond omhoog leidde.¹³

De achterste vier balkvakken van de vloer van de tweede verdieping bestaan nog uit een samengestelde balklaag met moerbalken en kinderbinten. Een deel van de moerbalken rust nog op de oorspronkelijke consoles met peerkraal waarbij moet worden opgemerkt dat de enige overgebleven console in het achterste deel van het pand een afwijkende maatvoering heeft ten opzichte van de op deze verdieping verder nog aanwezige consoles.

Nabij de trap naar de tweede verdieping werden omstreeks oktober/november 2010 schilderingen aangetroffen op de moerbalken van de vloer van de tweede verdieping. Er zijn schilderingen aangetroffen op alle zichtbare zijdes van de drie achterste moerbalken en bij één schildering loopt deze door op de console.

De schildering op de tweede balk vanaf de achtergevel toont een manspersoon in rijke kledij met boven zijn hoofd een bundel riet of graan. Rechts van deze persoon ondermeer bladmotieven en een banderol met daarop herkenbaar de tekst "So Forso" in laatgotisch schrift.¹⁴ De schildering loopt door onder een okergele verflaag van latere datum. Op de strijk balk aan de achtergevel zijn bladpatronen geschilderd. Op de derde balk, geteld vanaf de achtergevel zijn, in augustus 2011, eveneens geschilderde patronen aangetroffen, vergelijkbaar met die op

De tweede balk vanaf de achtergevel toont een rijk gekleed persoon, mogelijk met de bron van zijn rijkdom: graan. Achter de witte waas lijkt, tezamen met bladmotieven, een geschilderde mogelijk rondhouten constructie zichtbaar te zijn (een ploeg?) waarover de banderol met tekst is gedrapeerd. (Foto Hupkes)

de overige twee balken. De schilderingen worden gedateerd op de vroege 16de eeuw, mogelijk gelijk aan de periode dat het pand werd gebouwd.¹⁵

Tweede verdieping

De tweede verdieping heeft een lagere verdiepingshoogte en is eveneens volledig open. De vloer van de derde verdieping bestaat nog geheel uit een sa-

mengestelde balkenlaag, waarbij de kinderbinten rusten op de moerbalken, in plaats van dat deze erin zijn verzonken.

Een gedeelte van de moerbalken heeft nog consoles met peerkraal, bij de overige balken zijn de oorspronkelijke consoles op enig moment vervangen. In de achtergevel zijn links en rechts de natuurstenen kruiskozijsen goed zichtbaar.

De kapconstructie is intact gebleven en in 2010 voorzien van nieuw dakbeschot. Zelfs ter plaatse van de nieuw geplaatste dakvensters zijn de daksporen intact gelaten. (Foto Hupkes)

Derde verdieping

De derde verdieping is een grote open ruimte direct onder de originele eiken sporenkap met kromstijlgebinten. Op de voorste zes gebinten zijn Vlaamse telmerken aangetroffen wat in Kampen een zeldzaamheid is te noemen.¹⁶ Op de achterste twee gebinten wijken de telmerken af, zowel qua type, locatie als telrichting. De achterste twee gebinten wijken ook qua constructie af van de voorste zes.¹⁷ Ten tijde van de grote verbouwing in 1853 zullen de 16de-eeuwse topgevels zijn verwijderd en zijn aan beide zijden dakschilden aangebracht waardoor op die plekken verstoringen te constateren zijn in de originele dakconstructie.

De kap is in de eerste helft van 2010 van nieuw dakbeschot voorzien en daarmee weer wind- en waterdicht gemaakt. De originele sporen zijn hierbij zorgvuldig bewaard gebleven, zelfs ter plaatse van de nieuw geplaatste dakvensters.

De twee bouwfases

Uit archiefonderzoek, dendrochronologisch- en uit bouwhistorisch onderzoek is komen vast te staan dat het huidige pand in de periode 1509-1510 in twee fases is gebouwd.

De voorste ca 15 meter, tot aan de eerder genoemde verticale bouwnaad in de zuidgevel, moet zijn gebouwd omstreeks 1509. De achterste ca 5 meter is grofweg een jaar later gebouwd, omstreeks 1510, en vertoont grote verschillen in bouwstijl en constructie.

Zekerheid omtrent de redenen van deze twee bouwfases, met een tussentijd van ca 1 jaar, zal niet meer te verkrijgen zijn. Een mogelijke theorie is dat het voorste gedeelte, als eerste gebouwd, een jaar later door dezelfde eigenaar, werd voorzien van een rijk uitgevoerde aanbouw. Dit lijkt echter onlogisch vanwege de grote constructieve verschillen. De vraag mag hierbij gesteld worden waarom één en dezelfde eigenaar voor twee, zo kort na elkaar uitgevoerde, bouwwerkzaamheden, twee zulke verschillende timmerlieden, qua aanpak en stijl, zou inhuren.

Een andere, meer aannemelijke theorie¹⁸ is dat de erfgrens tussen de percelen aan de Oudestraat en die aan de Buiten Nieuwstraat oorspronkelijk liep ter hoogte van de verticale bouwnaad in de zuidgevel. Het perceel aan de Buiten Nieuwstraat zou dan, volgens deze theorie, in 1509 tot aan de erfgrens zijn bebouwd, met een blinde achtergevel, waarna de eigenaar van Oudestraat 154 een jaar later besluit een achterhuis te bouwen tegen dezelfde erfgrens aan. Dit laatste, een ondiep achterhuis, zou dan voorzien zijn van een rijke natuurstenen, op het eigen erf uitkijkende gevel, dienend als pronkgevel, een statussymbool, zichtbaar vanaf de binnenplaats vanuit het pand aan de Oudestraat.¹⁹

Deze theorie wordt nog verder ondersteund door het feit dat enkel op de balken van het in 1510 opgetrokken deel, balkschilderingen zijn aangetroffen.

Mogelijk zo laat als 1853, is de scheidingsmuur tussen de twee delen van het pand pas verwijderd.²⁰

Tot besluit

Het pand Buiten Nieuwstraat 17 is een bijzonder pand met een bijzondere, deels nog te ontdekken geschiedenis. Het is te hopen dat toekomstig onderzoek, zowel in het pand als in de archieven, meer informatie naar boven zal brengen. Het pand mag zich gelukkig prijzen met een eigenaar die het pand met zorg en met deskundige begeleiding opknaapt.

Niet voor niets heeft het pand op 9 mei 2011 de Steenbicker-prijs ontvangen van de Wijkvereniging Binnenstad. In overleg met de gemeente heeft de eigenaar inmiddels een officiële aanvraag ingediend voor plaatsing van het pand op de gemeentelijke monumentenlijst. Wanneer deze aanvraag wordt gehonoreerd zal dit bijzondere pand de officiële erkenning krijgen die het ten volle verdient.

Over de auteur

Ernst Hupkes (1976) woont sinds 2005 in Kampen. Naast de verbouwing van zijn eeuwenoude woning in de historische binnenstad onderneemt hij verschillende projecten om meer over de geschiedenis van Kampen te weten te komen. Zo is op 12 september 2009 de door hem ontwikkelde monumentenwebsite www.tekampen.nl gelanceerd.

In het dagelijks leven is hij productontwerper van consumentenelektronica.

Noten

- 1 H.W. van den Hoven, K. Schilder, D. van der Vlis, *Gezichten in de straten van Kampen met een historische beschrijving*, Alphen aan den Rijn 1986, p. 77.
- 2 Vlaardingerbroek & Wevers, *Buitennieuwstraat 17. Bouwhistorische opname & waardestelling*, z.p. 1998, p. 14: Bijlage historische gegevens door H.W. van den Hoven.
- 3 *Kadastrale Atlas 1832 Kampen, Grafhorst, Kamperveen, Schokland, Wilsum, Ysselmuiden en Zalk*". Stichting Kadastrale Atlas Overijssel 1832; 2007, p. 104.
- 4 Vlaardingerbroek, enz., p. 10.
- 5 Idem, p. 21 (verwijzend naar N.A. Kampen, Bouwtekening 496 / W1)
- 6 Idem, p. 22 (verwijzend naar N.A. Kampen, Bouwtekening 496 / W3)
- 7 Idem, p. 23 (verwijzend naar N.A. Kampen, Bouwtekening 228 / W4)
- 8 Idem, p. 3 en p. 72
- 9 Idem
- 10 Idem, p. 12 en p. 28.

- 11 Het Gotisch Huis aan de Oudestraat 158 heeft op de eerste verdieping, in de zuidwestelijke hoek een deuropening in een natuurstenen kozijn, die toegang geeft tot een verhoogde gang (een zogenaamde overloop) die naar de eerste verdieping van het achterhuis leidt. Deze overloop rust op zware balken en hangt over de plaats eronder.
- 12 <http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/20123249>. De foto is genomen in 1901 bij de sloop van Oudestraat 156. Tussen de nog staande panden door is de dun bepleisterde achtergevel van Buiten Nieuwstraat 17 te zien met op de tweede verdieping een opening afgesloten met twee luiken. Deze opening heeft grofweg de afmetingen van het oorspronkelijke kruisvenster op die plek. Vlak ernaast is een klein vierkant venster te zien op de locatie van het onderste gedeelte van het linker kloostervenster.
- 13 Vlaardingerbroek, enz., p. 4, p. 47.
- 14 E-mailwisseling tussen Theo van Mierlo en de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed; 17 april 2011; 20 april 2011. De tekst 'So Forso' kan mogelijk worden vertaald als 'enzovoorts' wat kan duiden op een repeterende afbeelding of een repeterende bewering. Verder onderzoek en het verder blootleggen van de schilderijen levert mogelijk meer informatie op over de ware bedoeling van de tekst.
- 15 Idem
- 16 Idem, p.7. Vergelijkbare Vlaamse telmerken zijn onder meer aangetroffen in Oudestraat 93.
- 17 Idem, p. 6; p. 58.
- 18 Idem, p. 7, p. 8.
- 19 Prof.dr.ir. R.Meischke, dr.ing.H.J.Zantkuijl, drs.P.T.E.E.Rosenberg, *Huizen in Nederland, Utrecht, Noord-Brabant en de oostelijke provincies. Architectuurhistorische verkenningen aan de hand van het bezit van de vereniging Hendrick de Keyser*, z.p. 2000, p. 274-278: "Dergelijke rijk uitgevoerde achterhuizen, gescheiden van het hoofdpand door een kleine plaats komen vaker voor in de vroege 16e eeuw in Kampen. Een fraai voorbeeld hiervan is het pand Burgwalstraat 6. Dit pand, dat door veel mensen gezien wordt als een pakhuisje stond jarenlang bekend als 'De Kamer van Engbert Bisschop' en hoorde oorspronkelijk bij een rijk pand op de hoek van de Hofstraat en de Burgwalstraat. Oorspronkelijk had Burgwalstraat 6 aan de westzijde een rijke gotische bakstenen trapgevel met overhoeks geplaatste pinakels (zie ook het Gotisch Huis) en natuurstenen kruiskozijnen. De open plaats werd in de 17de eeuw bebouwd met het pand nu bekend als Burgwalstraat 8. Mogelijk had het achterhuis, nu toebehorend aan Buiten Nieuwstraat 17, een vergelijkbare topgevel."
- 20 *Kadastrale Atlas 1832 Kampen*, enz. - MIN04030F03.pdf :
"Op de kaart is ter plaatste van het perceel van Buiten Nieuwstraat 17 een extra scheidingslijn zichtbaar. De lijn loopt grofweg gelijk met de in het pand aanwezige bouwsporen (verticale bouwnaad in de zuidgevel zoals eerder besproken)" en kan duiden op een erfscheiding op deze locatie. Een erfscheiding aldaar zal betekenen dat daar een gemeenschappelijke muur heeft gestaan.
- 21 De twee broers Herman en Christiaan Steenbicker waren betrokken bij de bouw van de St. Nicolaas- of Bovenkerk in de veertiende eeuw. Zie: www.binnenstadkampen.nl